

RUZSÁS LAJOS–TRÓCSÁNYI ZSOLT–BODOLAY GÉZA–KISS JÓZSEF–
PÖLÖSKEI FERENC: A PÁPAI KOLLÉGIUM TÖRTÉNETE

Tankönyvkiadó, Budapest 1981. 446. oldal + 16 kép

Neves történészek munkaközössége vállalkozott arra, hogy újra megírja – Kis Ernő 1896-ban megjelent jelentős kollégiumtörténete után – a pápai kollégium történetét, a magyar művelődés e jeles dunántúli intézményének modern, korszerű krónikáját.

Az alkalmat a kollégium szimbolikus „alapítási” évfordulója adta: a hagyomány szerint 1531-től már a lutheri felfogást valló vezetője volt a helyi városi-plébániai iskolának. „Nem alapításról van szó – olvassuk a 13. oldalon –, hanem egy régebbi intézmény átalakulásáról. A sárospataki és a debreceni kollégium hasonló módon, hosszú forrongás után szintén városi-plébániai iskolából alakult ki. Az ő esetükben sem ismerjük pontosan, hogy mikor váltak reformált iskolává. A protestáns iskolák közül a pápai és a sárospataki múltja nyúlik a legmesszebbre vissza.”

A kötet első fejezete a protestánsná vált új intézmény első századait mutatja be „*A kialakulástól a szatmári békéig (1531–1711)*” címmel Ruzsás Lajos. A 16. századi Pápa társadalmának fejlődésébe ágyazva rajzolja fel az iskola életkörülményeit, az oktatott tantárgyakat, majd az 1608-tól meginduló s az iskola létét alapjaiban veszélyeztető földesúri támadásokat részletezi. Fontos szerepet tulajdonít a helyi református egyházban ekkor formálódni kezdő presbiteri rendszernek, amely az iskola további fejlődésére is komoly hatással volt. Tanulságos az iskola rektorainak itt közölt névsora, köztük ugyanis – a kor szokása szerint – számosan jártak külföldi egyetemeken is.

A második fejezet címe: „*A szatmári békétől a türelmi rendelethez (1711–1781)*”, szerzője Trócsányi Zsolt. Nem éppen szerencsés ez a korszakhatár, hiszen magának a kollégiumnak az életében ez az év semmi cezúrát nem jelentett, mint ahogy a szerző is jelzi: „A kollégium 1711. és 1752 között változatlanul a pápai református egyházközség (nem az egyházkerület) iskolája.” (58. old.)

A szerző – anyaga kibontása során – két vitatott kérdést is tárgyal: vajon 1711-től kezdve „főiskola” volt-e a pápai kollégium, illetőleg hogy a debreceni kollégium partikulája volt-e? Válaszai igen megfontolandók, de valószínűleg nem az utolsó szavak abban a valóban meglevő általános hazai neveléstörténeti problémával kapcsolatos polémiában, hogy iskolarendszerünkben a 18. század folyamán mikor nevezhető egy intézmény „főiskolának” és „partikulának”.

Tulajdonképpen ebben az időszakban kerülnek csak elének korabeli helyi dokumentumok az iskola diákságáról. Érdekesek a preceptorok (vagyis az alsóbb osztályokban tanító nagydiákok) névsorai, valamint az 1730-as évek végéről származó névsor az iskola diákságáról. Ekkor 20 tógás-diák tanulta a teológiát, 53 diák volt a gimnáziumi osztályokban, s mellettük még 27 szolgadiák is tanult ezen a tagozaton. A többi református kollégiumhoz képest tehát Pápán aránylag kevés tanulója volt az iskolának. A kollégiumnak eddig – és még sokáig – egy felnőtt tanára volt, a rektor.

1752-től 1781-ig az ellenreformációs támadások következtében megszűnt a pápai reformátusok nyilvános vallásgyakorlási joga, iskolájukat az előjáróság a közeli Adásztevel faluba költöztette. Itt csak az első osztályokban folyt a tanítás, ezekben is sanyarú körülmények között, egészen 1781-ig.

A kötet legterjedelmesebb fejezete a harmadik: „*A türelmi rendeletről a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849)*”. A szerző, Bodolay Géza, joggal kapott majdnem másfél száz oldalt korszaka kifejtésére: ez a pápai kollégium nagy időszaka, amikor a hazai iskolarendszer egyik kiváló intézményévé emelkedett (korábban ugyanis csupán egy volt a sok átlagos iskola között, ezt a kötet két megelőző fejezete is bizonyítja).

A szerző először az újra Pápán levő kollégium II. József alatti időszakát idézi fel, részletesen ismertette az 1789-ben alkotott új kollégiumi törvényeket. Majd a kollégium 1790–1831 közötti életének bemutatása következik, ekkor tevékenykedett a kollégiumban az első nagyformátumú, minden vonatkozásban kiemelkedő személyiség, Márton István. Ebben az időben már két, majd három „főhivatású” felnőtt tanára volt az iskolának, amely időközben a dunántúli református egyházkerület „anyaiskolája” lett. E részben – talán kissé túlzott bőséggel – Márton István teljes pályaképét kapja az olvasó. Kár, hogy a növendékek létszámáról nincs híradás ebből az időszakból.

Majd újabb jelentős professzor-nevekhez kapcsolódik az 1832–1849 közötti időszak: Tarczy Lajos és Bocsor István neve fémjelezte ebben a két évtizedben az itt folyó oktatást. E két kiváló tanáregyéniség életműve is teljes szélességben bemutatásra kerül (újra kissé a kollégiumi diákság adatai

ismertetésének rovására). Az 1840-es években már hat professzora volt az intézménynek, akik az akadémiai tagozaton a filozófiát és a teológiát oktatták; az alsóbb osztályokban változatlanul a nagydiák-preceptorok tanítottak.

Az 1848-as forradalmi eseményekhez közeledve a szerző hangja egyre emelkedettebbé (és imponálóan-érthetően elfogulttá) válik: „Az 1848. március 15-i pesti forradalomnak az élén – mint köztudomású – a »két legnagyobb pápai diák«, Petőfi és Jókai állt. Igaz, hogy mindketten csak egy évet töltöttek Pápán, de ez elég volt hozzá, hogy ők legyenek a legnagyobbak. Az is igaz, hogy ez az év nagyon fontos volt mindkettőjük életében is, hiszen ki tudja, mikor és hogyan lépett volna fel az írói pályán Jókai, ha Petőfi ösztönző barátságát nem hozza meg számára ez az egy pápai év.” (195. old.)

(Vajon mit szólnak ehhez azoknak az iskoláknak a monográfusai, ahol Petőfi és Jókai ugyancsak eltöltött egy-két évet?)

Kétségtelenül igazat kell adnunk a szerző fejezet-záró mondatának: ez az 1781–1849 közötti korszak „a pápai főiskola fénykora volt”, de még inkább áll ez a megállapítás leszűkítve, az 1830-as, 1840-es esztendőkre.

Nehéz időszak virradt ezután a pápai kollégiumra, ezt dolgozta fel Kiss József „A főiskola az új abszolutizmus korában (1849–1867)” című fejezetben. Az általános politikai helyzet, majd a Thun-féle oktatásügyi reform és az Organisations-Entwurf ismertetése után kerül bemutatásra a nagy múltú kollégium élete az új körülmények között. A korábbi egységes kollégiumi szervezet keretei között funkcionáló tagozatok most önálló intézményekként folytatták életüket. Az Entwurf alapján kialakított nyolc osztályos gimnázium az 1851/1852-i tanévben kezdte meg működését, a jogi oktatást nem engedélyezte egyelőre a politikai hatóság, míg a teológia újjászervezett intézményes keretek között folytatta munkáját. De 1861-ben újra megindult az akadémiai szintű jogi oktatás is.

Sajátos és problematikus a kötet zárófejezetének címe: „A kollégium a kiegyezés után”. Ebben az összefoglaló fejezetben ugyanis az 1867-től egészen 1952-ig – tehát addig az esztendőig, amikor a dunántúli református egyházkerület az intézményt felajánlotta a szocialista államnak – tartó időszakot tekinti át a szerző, Pölöskei Ferenc. Csupán alfejezet-címek választják el egymástól köztörténetünk és a pápai kollégium történetének e hosszú (1867–1952) időszakaszán belül zajló, egymástól erősen eltérő „tartalmú” korszakokat.

Először a dualizmus korának eseményei kerülnek sorra, majd a szerző sorra tárgyalja az egykori kollégium jogutódainak – a gimnáziumnak, a jogakadémiának, a tanítóképzőnek, a nőnevelőnek, a teológiának – e korszakbeli történetét. Majd a jelesebb tanárok arcéleit villantja fel, szokásos módon a visszaemlékező volt tanítványok nyilatkozatait is felhasználva, s az olvasó pedagógiai ítéltéképességére bízva, hogy pedagógiailag értékelje a hálás tanítványok emlékeit. (Mert például vajon jó középiskolái tanár volt-e az a pápai történelemtanár, Lakos Béla, akiről később akadémikus egyetemi tanárrá lett tanítványa lelkesen és elismerően így nyilatkozott: „... akkor sem felelt meg a pedagógiai elveknek, de a VII. és VIII. [gimnáziumi] osztályban Lakos Béla szinte »egyetemi« módszereket alkalmazott. Hónapokon át főleg csak előadott, nagyon ritkán feleltetett, és minden félév végén »vizsgáztatott«. Aki jelest szeretett volna kapni, annak el kellett olvasnia Acsády Ignác kétkötetes munkáját”. (367. old.)

A Tanácsköztársaság eszméi és mozgalmi zárt kapukra találtak Pápán, az ellenforradalmi korszak viszont a pápai kollégium új fellendülését hozta. Ezt azonban szerzőnk – a dualizmus terjedelmes fejezete után meglepő szűkszavúsággal – igen röviden tárgyalja. Új életre támadt ekkor s főként az 1930-as években eredményesen tevékenykedett a reformkorban oly nagy hírre szert tett pápai kollégiumi Képzőtársaság is.

Majd az 1945–1952 közötti viharos időszak rövid és sommás megemlézésével ér véget a pápai kollégium történetének új krónikája, amelyhez záradékol jól összeválogatott képgyűjtemény csatolkozik.

Szabóné Fehér Erzsébet